

HET HOF VAN OUD - G A S T E L

DE LAATSTE EEUWEN

INLEIDING

*„Per varios casus, per tot
discrimina rerum”¹*

HET platteland van Westelijk Noord-Brabant heeft vreselijk geleden onder de krijgsbedrijven van de laatste twintig jaren der XVIe eeuw.

In deze beslissende periode van de tachtig-jarige oorlog werd de bittere strijd voor een groot deel in of vlak bij ons woongebied uitgevochten. Terwijl de nog betrekkelijk veilige versterkte plaatsen, met uitzondering van Bergen op Zoom, herhaaldelijk van machthebber wisselden, bleef het platteland bij voortduring weerloos overgeleverd aan de gewelddaden, opeisingen en inundaties van beide partijen en aan de afpersingen en plunderingen van vrijbuitende moeskoppers en kaasjagers. Hele dorpen raakten tijdelijk, - of, gelijk Nieuw-Gastel, zelfs blijvend - onbewoond, doordat de bevolking omkwam of vluchtte naar veiliger oorden, en, toen het ergste voorbij was, moest heel veel, vaak door andere personen, weer van de grond af opgebouwd worden.

Deze rampzalige gebeurtenissen leggen een diepe caesuur in de geschiedenis van elk West-Brabants dorp en van menige West-Brabantse familie. In het begin der XVIIe eeuw moest men op vele plaatsen weer van voren af aan beginnen, voor een goed deel met andere mensen. Kort vóór en tijdens de rust van het Twaalfjarig Bestand zien wij dan ook alom in deze streek nieuwe geslachten optreden, die een werkzaam aandeel nemen in het moeilijke en moeizame herstel.

HET GESLACHT PROOST

Te Oud-Gastel is dit de tijd, waarin onder meer de Midden-Brabantse Proosten (uit Zandvliet-Stabroek) en de Gelders-Kleefse van Steenhuyzen ten tonele verschijnen, vooral in de personen van Pieter Proost († 1663) en diens echtgenote (sinds 1606) Jkvr. Henrica van Steenhuyzen († 1652).

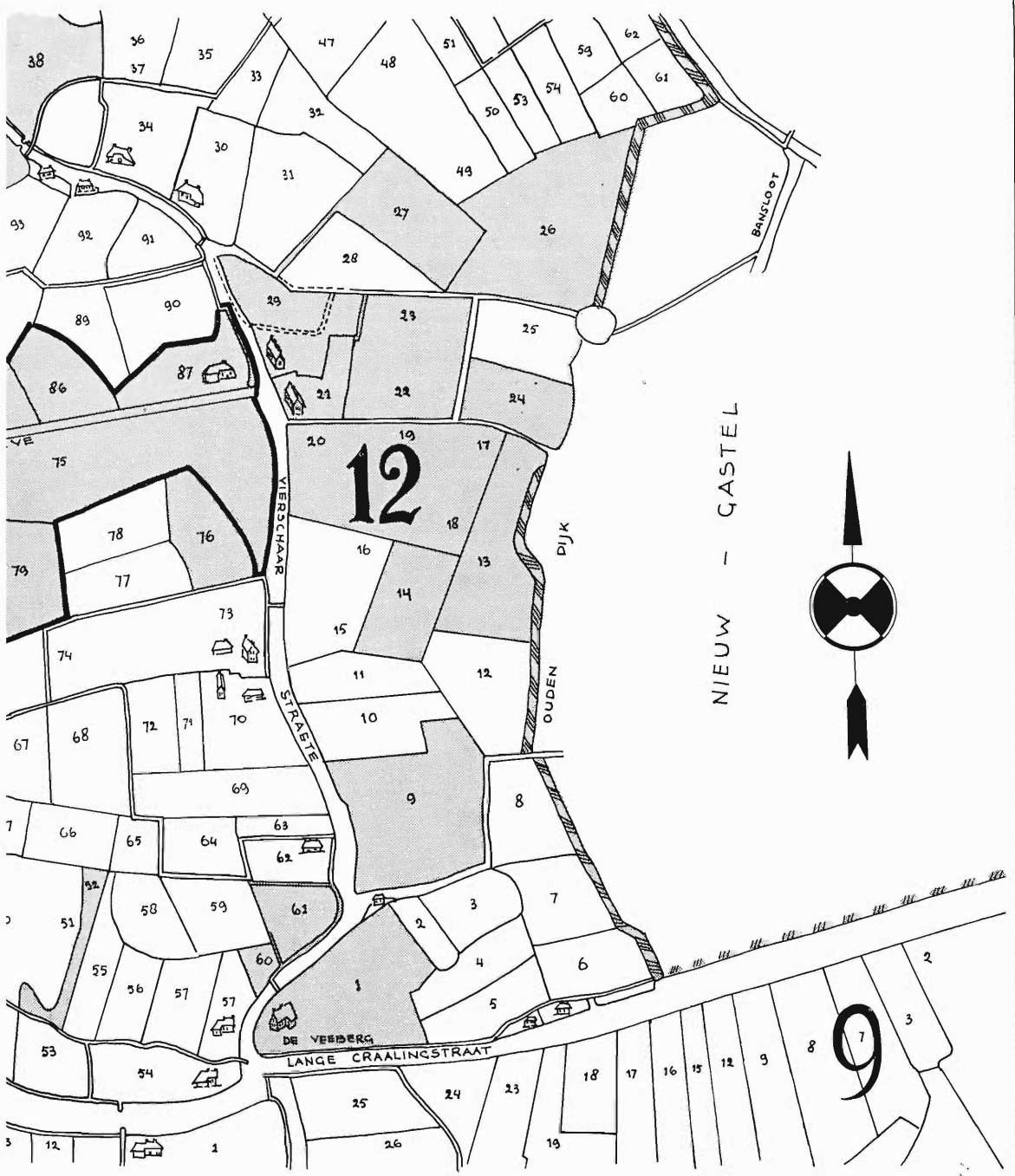
Uit hun huwelijk werden in de jaren 1607 tot 1623 te Gastel zeven kinderen geboren en gedoopt.

Pieter Proost was lange jaren secretaris en ontvanger der tienden, doch moest, als katholiek, na de vrede van Munster, zijn ambt prijsgeven.

In 1652 verhieft koning Filips IV van Spanje hem, met zijn drie toen

IN DE XVIIIe EEUW

nog levende zonen (Rutger, Jan Baptist en Anthonie), in den adelstand. Een soortgelijke onderscheiding was aan Pieters broeder, raadsheer Jan Proost († 1659), reeds tien jaar eerder te beurt gevallen.

Van Pieters drie adellijke zonen zette de jongste, Jonker Anthonie Proost (1617-1663), gehuwd met de Roosendaalse Anna Brouwers († 1689), de familie te Oud-Gastel voort.

Dit echtpaar had twee zoons, n.l. Guilliam en Hendrik Proost.

Mogen wij, behoudens tegenbewijs, veronderstellen, dat de twee reeds genoemde Proosten-generaties het Hof van Oud-Gastel bewoond en in eigendom bezeten hebben, van de derde generatie, die der Jonkers Guilliam (1648-1736) en Hendrik (1653-1731), staat dit volkomen vast.

Deze twee broers bekleedden tijdelijk enige ambten in de Zuidelijke Nederlanden, n.l. te Diest, Zichem en Scherpenheuvel, waardoor duidelijk blijkt, dat zij in relatie stonden met de Prinsen van Oranje. Het is evenwel niet aan twijfel onderhevig, dat zij een aanzienlijk gedeelte van hun leven te Gastel doorbrachten en aldaar gezamenlijk eigenaars waren van het Hof, in hun dagen nog het middelpunt van een uitgestrekt landgoed. De twee gebroeders hielden hun Hof in onverdeeldeheid, vermoedelijk omdat slechts één van hen, Hendrik, getrouwd was, terwijl Guilliam zijn hele lange leven ongehuwd bleef.

Het schotboek van Oud-Gastel, tussen 1729 en 1733 opgesteld door de landmeter Willem van Diepenbeek en Johan van Vlimmeren, licht ons nauwkeurig in omtrent alle eigendommen, die toen aldaar aan de Jonkers Proost en hun nazaten toebehoorden. Op kaart I, die ik aan de hand van dit schotboek ontwierp, blijkt duidelijk, welk een dominerende positie het Proostenhof toentertijd in het hart van Oud-Gastel innam.

Naast de herenwoning (nr. 138), met boomgaard en buitenhof (nrs. 108 t/m 110), vallen, als onderdelen van het Hof, vooral op: de hoveniersstede (nr. 111; boerderij of neerhof) en de boswachters-woning (nr. 27; jachtvermaak), beide nog heden ten dage, zij het ontluisterd, bewaard gebleven. De Korte en de Dwarsdreef waren in 1733 met notebomen beplant en heetten daarom „De Noote Dreeve” en de „Dwarse Noote Dreeve”. De Lange Dreef heette toen „De Nieuwe Dreeve”, in tegenstelling tot „De Oude Dreeve”, welke men, vlak ten Zuiden der Lange Dreef, nog tot omstreeks 1925 in het terrein heeft kunnen opmerken. Jonker Hendrik Proost (1653-1731), die enkele jaren vóór zijn ouden, ongetrouwden broeder Guilliam (1648-1736) overleed, was in 1675 te Breda in het huwelijk getreden met Antonia 's Grauwen, dochter van Gerard en Margaretha Schellekens.

Hun echtverbintenis werd zeer rijk met kinderen gezegend. Ongeveer zeventien of achttien, waarvan echter veruit de meesten jong stierven. Minstens elf zijn er in Oud-Gastel gedoopt. Vermoedelijk bereikten slechts vier kinderen, allen meisjes, de leeftijd der volwassenen.

Van deze vier bleven er twee, Anna Margareta (1686-1764) en Clara Dymphna of Dina Clara (1691? tot na 1753) ongehuwd.

De andere twee, Anna Maria (1676 of 1686 tot na 1722) en Julia Magdalena (1687-1722) traden wel in het huwelijk, doch stierven beiden op vrij jeugdige leeftijd en vóór hun vader.

Anna Maria of Maria Anna Proost (geboren 1676 of 1686 te Oud-Gastel) trouwde in 1714 met haar achterneef, Jhr. Arnoldus Josephus Proost van Lichtaard, een kleinzoon van Jan Baptist. Zij schonk haar man minstens vijf kinderen, waarvan er drie (twee zonen en één dochter) volwassen werden, en stierf vervolgens tamelijk jong (na 1722). Haar weduwnaar hertrouwde.

Julia Magdalena Proost (1687-1722) huwde in 1711 te Diest met Mathias Victor van Cannaart van Hamale (1688-1735), die namens de Prins van Oranje hoofddrost of hoofdmeijer was te Zichem en Scherpenheuvel. Ook hij hertrouwde, doch eerst in 1733. Van Julia Magdalena Proost zijn twee dochters bekend: Maria en Julia van Cannaart van Hamale.

De twee ongehuwde zusters, Dina Clara en Anna Margareta Proost (1686-1764), leefden veel langer dan de twee getrouwde. Dit blijkt onder meer uit een gezamenlijk testament, hetwelk zij op 29 juli 1749 maakten voor de Roosendaalse notaris Jacob van Sinnen.² Anna Margareta was toen al blind.

In het algemeen vermaakten de beide testatrices hun nalatenschap „klufts- of staexgewijse” aan de twee kinderen van Julia Magdalena en aan de drie kinderen van Arnoldus Proost van Lichtaard.

Hun aandeel in het Hof van Oud-Gastel, te weten de helft, praelegateerden zij echter aan de kinderen van Maria Alexandrina van Cannaart de Hamale en Baron van Wassenaar. Uit de uiterste-wilsbeschikking blijkt duidelijk, dat dit echtpaar in die dagen het Gastelse Hof metterdaad bewoonde.

Bij de omschrijving van het legaat werd het Hof nader aangeduid als volgt: *„eene huisjinge, schuure, hoven en boomgaard, en verdere bepotinge en beplantinge, mitsgaders landerijen, en verdere ap- en dependentiën van dien, soo als, in sijn afgravinge en omwateringe, is staande*

en leggende binnen de Heerlijkheid Oud-Gastel, - als mede de soo genaamde Nieuwe Dreve en de eijke boomen daar op staande”.

De genoemde kinderen zouden van dit legaat den bloten eigendom verkrijgen, terwijl het vruchtgebruik daarvan levenslang zou toekomen aan hun ouders.

Uit de verwarring der vierde generatie zijn wij hiermee al beland bij het vijfde en zesde geslacht der Oud-Gastelse Proosten-familie.

Het vijfde geslacht bestond, gelijk wij al zagen, uit twee groepen, n.l. de drie kinderen van Jonker Arnoldus Proost van Lichtaard en anderzijds de twee dochters van Julia Magdalena Proost (1687-1722) en Mathias Victor van Cannaart van Hamale (1688-1735).

Voor de Hof-geschiedenis is alleen de tweede groep van belang. De kinderen van Arnoldus Proost hadden wel eigendommen in Oud-Gastel, maar niet in het eigenlijke Hof-gebied. Zij kunnen daarom in dit verband verder buiten beschouwing blijven.

De twee dochters van Julia Magdalena Proost heetten Maria Alexandrina Jacoba (gedoopt te Diest in 1712) en Julia van Cannaart van Hamale.

Maria, de oudste, huwde in 1741 met Jacob Albert baron van Wasseenaar-Warmond (1709-1774), uit het beroemde Hollandse geslacht.

In 1749 was hij ritmeester in het regiment dragonders van de generaal Trips, ten dienste der Verenigde Nederlanden. Het echtpaar bewoonde toen, zoals gezegd, het Hof van Oud-Gastel. Aldaar werd ook in 1755 hun dochter Margareta Jacoba geboren, op wie later het Hof zou overgaan.

Julia van Cannaart van Hamale, de jongere zuster, trad, waarschijnlijk in 1748 te Turnhout, in de echt met de Fransman Paul Guyot de St. Quentin uit Bellac(?). Wellicht was hij in het kader van de Oostenrijkse successie-oorlog naar onze streken gekomen.

Na hun huwelijk woonden zij enige jaren te Oud-Gastel, waarschijnlijk naast het Hof, in het pand Markt 17-18, dat het gemeente-bestuur in november 1959 volledig heeft laten slopen. Twee van hun kinderen, Mattheus Alexander (14 december 1752) en Paulus Jacobus (3 april 1754), zijn te Oud-Gastel gedoopt en later te Essen, resp. op 28 september 1753 en 1 oktober 1754, nog eens met meer plechtigheid „overgedoopt” („suppletæ sunt ceremoniæ”).³ Later verhuisde dit gezin vermoedelijk naar Frankrijk.⁴

Met het oog op het verdere verloop der Hof-historie, verdienen in de

zesde en laatste generatie hoofdzakelijk de kinderen van Maria en Jacob Albert van Wassenaar-Warmond onze aandacht.

Deze echtelieden hadden minstens twee zoons, Hendrik Matthias Jacobus en Thomas Jacobus, en twee dochters, Elisabeth Jacoba Julia (1744-1799) en Margareta Jacoba (1755-1787), waarvan de jongste te Oud-Gastel geboren was.

De oudste dochter huwde in 1763 te Gastel met Florentius Justus Franciscus Cousebant (1735-1799), heer van Waspik, wonenden nabij Leiden. Margareta Jacoba van Wassenaar (1755-1787) trouwde in 1779, eveneens te Oud-Gastel, met Mr. Theodoor Jan baron Roest van Alkemade (1754-1829), sedert omstreeks 1788 (door aankoop) heer van Werken-dam en De Werken. Deze Roest van Alkemade was ook een Hollander, geboren te Dordrecht, later woonachtig te Leiden en ten slotte, als kamerheer van koning Willem I, overleden in Den Haag.

Waarschijnlijk door uitkoop van hun mede-erfgenamen, wisten baron Roest van Alkemade en zijn vrouw zich, gedurende de tachtiger jaren, in het bezit te stellen van het hele Gastelse Hof. Het was echter blijkbaar niet hun bedoeling dit oude familiegoed hun leven lang te behouden.

Aanvankelijk verhuurden zij hun landgoed te Oud-Gastel, in totaal groot 70 gemeten en 121 roeden of bijna dertig hectaren, aan drie verschillende personen.

De Hofkern binnen de vijvers, benevens waarschijnlijk de „boschlanden” of schaarbossen daarbuiten, werden sinds 14 oktober 1785 gehuurd door „Johan Christoffel van Vos”.

De „boere steede” aan het Oosteinde der Lange Dreef, met 39 gemeten 152 roeden „zaaij- en weiland”, werden tot „Sinte Maarten 1792” gepacht door „Jan van Kinderen” voor acht gulden per gemet of Fl. 316-1-0 per jaar „op den hoop”.

Het „arbeijders huijsje en erve”, gelegen aan het einde der Korte Dreef, was tot mei 1790 voor Fl. 40,— per jaar verhuurd aan „Marijn van Gils”.

Deze toestand bevredigde de eigenaars klaarblijkelijk niet, want reeds in november 1786 gingen zij over tot onderhandse verkoop van hun hele Gastelse bezitting, groot bijna dertig hectaren, aan de huurder Johan Christoffel van Vos.

Als koopprijs werd bedongen twintig duizend gulden, te betalen als volgt: f 10.000,— „op het doen der veste”, hetgeen zou geschieden 11

februari 1787; f 5.000,— op 11 februari 1788; en f 5.000,— op 11 februari 1789. Van de laatste twee termijnen was bovendien 3 % interest per jaar verschuldigd.

Met deze aankoop op afbetaling heeft van Vos nog al wat moeite gehad. In feite heeft hij f 10.000,— voldaan op 16 december 1786; f 2.000,— op 13 maart 1788; en de resterende f 8.000,— pas op 31 augustus 1792.

De vesting, voor schepenen van Oud-Gastel, heeft ook veel vertraging ondervonden en geschiedde eerst de 4de mei 1791. Timmerman „Pieter Bruijnincx” trad daarbij op als gevolmachtigde van baron Roest van Alkemade, die toen te Leiden woonde. De koper was persoonlijk aanwezig.

Het voorwerp van deze verkoop uit de hand bestond uit de nummers 21 (Oosthelft), 23, 24, 25, 27, 75, 79, 83 t/m 87, 104 t/m 110, 112 en 138; alle gelegen in de Elfden Hoek van Oud-Gastel. Op kaart I is dit hele gebied duidelijk aangegeven door een zware omlijning.

In het onderhandse „Coop Contract” van 23/25 november 1786 wordt het Hof van Oud-Gastel als volgt nader beschreven:

„Eene Heere Huijsinge, schuure, stalling, hoven, boomgaard, starbos en erve, daar toe en aan behoorende; groot in erve, volgens schootboek, tien gemeten 252 roeden; staande en gelegen onder Oud-Gastel, in den 11n Hoek, n. 108, 109, 110 en n. 138; met den geheelen vijver en dreeve, mitsgaders halven sloot daar buijten op de Oost- en Zuijdzijde, hier aan; met alle de boomen en plantagie, daar op staande; als ook de tuijnbanken, tuijnwagen, losse planken, etc.

„Item eene steede lands, bestaande in huijsinge, schuure, wagenhuijs, bakkeet, boomgaard, hoff ende erve, cum anexis; met nog een arbeijders huijsje, hof ende erve; en volgende parceelen zaaij-, weij- en boschlanden; alle gelegen onder Oud-Gastel voornt., op wederzijden de Lange en Korte Dreeve, agter en bezijden gesegde Heere Huijsinge; met deselve Dreeve en plantagie, daar op staande; als in den 11n Hoek (hier volgt de opsomming der nummers); zijnde alsoo te zamen 70 gemeten 121 roeden”⁵.

Met deze overdracht eindigde een lang hoofdstuk uit de historie van Oud-Gastels Hof. Naar aanleiding daarvan, moge ik, alvorens mijn kroniek voort te zetten, nog enkele opmerkingen maken van algemene aard.

Het is voor de geschiedenis van Oud-Gastel zonder twijfel van grote betekenis geweest, dat tijdens de protestantse overheersing het herenhof van dit dorp steeds in handen gebleven is van een aanzienlijke en invloedrijke, katholieke familie. Daardoor immers beschikte de overwegend katholieke dorpsgemeenschap over een belangrijk tegenwicht tegen de zware druk van de calvinistische ambtenaren, die de macht der Generaliteit in Den Haag altijd achter zich wisten.

Opvallend is verder, dat de aanwezigheid van deze katholieke, adellijke familie vrij plotseling ophoudt, ongeveer gelijktijdig met het einde van de generaliteits-periode en van het hele oude bestel.

Er is grond voor de veronderstelling, dat enkele thans in Gastel levende familiën zich aldaar indertijd, als pachters of ambachtslui, onder invloed van de Proosten gevestigd hebben. Op die manier werkt de vroegere macht van dit geslacht tot in het heden na.

Aan de Proosten is ook in de Gastelse streektaal tot het begin dezer eeuw nog een herinnering blijven voortleven. Een man van klein postuur werd wel eens „een proos(t)je” genoemd. Nu hoort men dat niet meer. Misschien mogen wij hieruit opmaken, dat de leden der familie Proost over het algemeen klein van gestalte geweest zijn.

De adellijke Proosten van Oud-Gastel moeten wij ten slotte zien als één enkele tak van een zeer uitgebreide familie Proost, waarvan de meeste andere takken nooit in de adelstand verheven zijn. Van deze andere takken bestaan er enkele nog in onze tijd voort, te Turnhout en omgeving vooral, maar ook elders.

HET GESLACHT VAN VOS(S) ⁶

Johan Christoffel van Vos(s) (1757-1825), die het Hof in de jaren 1786-92 door aankoop verkreeg, stamde uit een familie van Staatse beroepsofficieren, oorspronkelijk afkomstig uit Laar in het graafschap Bentheim. Zelf was hij in zijn jonge jaren (tot 1784) ritmeester in het regiment Oranje-Vriesland.

De veronderstelling ligt voor de hand, dat van Vos(s) in het leger kennisgemaakt zal hebben met één of meer leden van de vorige eigenaarsfamilie (van Wassenaar of Roest van Alkemade), die immers ook beroeps-officieren telde, en dat zo, eerst de huur en later de koop, op gang gekomen kan zijn. Het gemeenschappelijke militaire bedrijf vormde vrijwel het enige raakvlak tussen de geslachten van verkoper en koper, die in al het overige eerder tegenover elkaar stonden. Van Vos(s) was niet van adel, uitheems en protestant.

In oktober 1785 woonde Jan Christoffel, die te Leeuwarden geboren was, al in Oud-Gastel op het Hof als huurder. Hij was in november 1783 te Hoorn gehuwd met Johanna Vogel (1765-1838). Omdat ook zijn vader, Willem Hendrik (1719-1800), aldaar als rustend kolonel zijn latere levensjaren sleet en zijn moeder, Agatha Zeeridder (1731-1780), een Hoornse was, had Jan Christoffel te Hoorn zijn thuisfront, zijn laatste bastion, waarop hij zich in tijden van gevaar kon terugtrekken. Dit zou hem weldra van pas komen.

Omstreeks 1791 werd de nieuwe Hofheer benoemd tot drossaard van het Oostkwartier van het Bergse Markiezaat. Meestal hielden deze drossaards hun verblijf te Oudenbosch, maar de laatste resideerde op het Hof van Oud-Gastel.

Van Vos(s) kreeg in zijn nieuwe ambt al spoedig met grote moeilijkheden te kampen tengevolge van den inval der Fransen onder Dumouriez (en H. W. Daendels) in februari 1793. Na het bevel gegeven te hebben tot inundatie van Heer Jansland of Nieuw-Gastel, onttrok van Vos(s) zich door de vlucht aan de macht der Franse invallers.

Enige Gastelse schepenen wisten in die kritieke dagen de onderwaterzetting van hun polder te beletten. Zij werden om hun moedig gedrag uitbundig geprezen door luitenant-kolonel H. W. Daendels, die tevens opdracht gaf de goederen van den „traître” van Voss in beslag te nemen en zijn persoon op te sporen. Er kwamen bezettingstroepen in het dorp, vermoedelijk ook op het Hof.

Na de nederlaag der Fransen, keerde van Vos(s), begin april 1793, weer naar Oud-Gastel terug.

Het was echter niet voor lang, want het volgend jaar kwamen de Fransen, ditmaal onder Pichegru (en Daendels), opnieuw opzetten en nu met meer en blijvend succes. Van Voss verliet zijn Hof veiligheidshalve ten tweeden male begin september 1794. Zijn absentie zou dit keer heel wat langer duren.

Wel keerde hij vanuit Hoorn, waarheen hij met zijn gezin gevlucht was, in maart 1795 even naar Oud-Gastel en het Oostkwartier terug, maar daar werd hij, vrijwel onmiddellijk, uit zijn ambt ontzet, terwijl zijn Hofhuis, door zware inkwartiering en later door gebruik als hospitaal, voor zijn familie onbewoonbaar bleef. Slechts een vaste knecht van den eigenaar kon voortdurend in een deel der Hofgebouwen blijven wonen en van daaruit enig toezicht uitoefenen op de gevorderde gedeelten.

Het is mij niet bekend, in welk jaar na 1796 het gezin van Voss vanuit

Hoorn naar Oud-Gastel teruggekeerd is. In juli 1800 werd te Hoorn nog een dochter geboren. Anderzijds zien wij Johan Christoffel te Oud-Gastel optreden in september 1798, misschien tijdens een bezoek van korten duur.

In 1807 vertoefde hij stellig weer sinds enigen tijd op zijn Hof, want in november van dat jaar vinden wij hem vermeld als „officier der jagt van Zijne Majesteit den Koning van Holland, 5de jagt-district, Departement Brabant”.

Hij maakte toen, niettegenstaande deze weids klinkende functie, in economisch opzicht slechte tijden mee. Dit blijkt duidelijk uit het feit, dat hij in hetzelfde jaar een groot gedeelte van zijn landerijen, waaronder de boerderij aan het Oosteinde der Lange Dreef, uit de hand moest verkopen aan „Jan van Kinderen, bouman”, te Oud-Gastel, die genoemd hoefke al geruime tijd als pachter bewoond had.⁷

Vast staat wel, dat van Voss, gedurende het eerste gedeelte van den Fransen tijd, als un ci-devant, buiten de Noord-Brabantse ambten gesloten bleef. Onder Lodewijk Napoleon trad hij echter, gelijk wij reeds zagen, weer enigermate op den voorgrond. Tijdens de inlijving, in 1811, werd hij vrederechter van het kanton Oudenbosch.

De restauratie van 1813/14 bracht hem ten slotte, na een kleine twintig jaar, het volledige herstel van zijn vroegere, leidende positie. Dit bleek reeds heel spoedig, doordat de Souvereine Vorst hem op 14 februari 1814 aanwees als een van de zes honderd notabelen, aan wie het ontwerp voor een Grondwet ter goedkeuring voorgelegd zou worden. Den 29sten maart 1814 kwamen 474 van deze notabelen te Amsterdam in de Nieuwe kerk in grote vergadering bijeen. Slechts 26 notabelen stemden tegen het aangeboden ontwerp. Johan Christoffel was aanwezig en stemde voor.

Onder koning Willem I stond hij weer aan het hoofd der gemeente Oud- en Nieuw-Gastel, nadat maire Thomas Franciscus de Bie (1760-1847) het veld had moeten ruimen. Voorts was hij, de eigenaar van het Starrebosch, in die periode houtvester in het eerste district van Noord-Brabant.

Bij zijn overlijden, in juli 1825 te Oud-Gastel, liet Jan Christoffel, behalve een weduwe, vijf volwassen kinderen na, te weten één zoon, Willem Hendrik (1788-1835), marine-officier, die pas in oktober 1834

trouwde, en vier dochters, die alle ongehuwd zijn gebleven. Zes andere kinderen waren allen jong gestorven.

Vrouwe Johanna van Voss-Vogel (1765-1838) besloot, na den dood van haar man, niet op het Gastelse Hof te blijven, doch zich met haar dochters in Roosendaal te vestigen. Voor het zover kwam, stierf echter nog één van de vier dochters, Lucia Sophia (1795-1827), te Oud-Gastel.

De burgerlijke, protestantse, Prinsgezinde officiers-familie van Voss heeft zich derhalve, in veelal moeilijke omstandigheden, slechts één generatie lang op het Oud-Gastelse Hof weten te handhaven. Geruimen tijd van die periode moest zij zich nog terugtrekken op haar West-Friese redoute in Hoorn. De algemene verarming in en na de Franse bezetting heeft er wellicht veel toe bijgedragen, dat zij na 1825 haar, reeds van 30 tot 18¹/₂ bunderen ingekrompen, weelde-bezit te Oud-Gastel spoedig moest afstoten.

Het geslacht van Voss bleef echter, thans onder den verlengden naam Heerma van Voss, in Gastel buiten het Hof nog voortbestaan tot omstreeks 1871. Dit kwam doordat een neef en oomzegger van Johan Christoffel, genaamd Ulbo Jetze Heerma van Voss (1792-1871), geboren te Leeuwarden, zich omstreeks 1825 in Oud-Gastel kwam vestigen en aldaar zijn oom als vrederechter, later kantonrechter, van Oudenbosch opvolgde. Hij was ook geruimen tijd secretaris en ontvanger der gemeente Oud- en Nieuw-Gastel, maar woonde niet op het Hof. Van hem en zijn Roosendaalse echtgenote (sinds 1829), Jacoba Johanna Fercken (1805-1891), stammen onder meer af de Roosendaalse en de Leurse tak der familie Heerma van Voss.

Sybrand C. J. (1841-1934), de stichter van den Leursen tak en later (in juni 1909) pionier der Nederlandse luchtvaart, was de jongste zoon van den Gastelsen kantonrechter.

HET GESLACHT EEMAN

In de maanden juli en augustus 1826 had te Oud-Gastel, in de herberg van Antony Horsten, ten overstaan van notaris Thomas Franciscus de Bie (1760-1847), in drie zittingen,⁸ de publieke verkoping plaats van het toenmalige Hofgoed, dat bij deze gelegenheid verdeeld werd in veertien kopen.

Verkopers waren Vrouwe Johanna van Voss, geboren Vogel, en haar vijf kinderen, allen wonende te Gastel. De enige zoon, Willem Hendrik,

was toen luitenant ter zee 1e klasse in dienst van Z.M. Als gemachtigde voor de verkopers trad op Jacobus Bernardus Grevers, griffier te Oudensbosch.

Het voorwerp van dezen verkoop, geheel gelegen in den Elfden Hoek van Oud-Gastel en, met uitzondering van de Lange Dreef, in totaal groot 18.49.77 bunderen of h.a., staat volledig aangegeven op kaart II. Op de navolgende manier was het verdeeld in 14 kopen:

Kopen	Hoek	Nummers	Bestemming	Grootten: in bunderen
1	XI	108; 109; 110 en 138	Hofgebouwen, met boomgaard en starbosch, en heele Korte Dreve.	4.49.20
2	„	ongenummerd	De Lange Dreve, met beplantingsrecht der Vierschaarstraat.	onvermeld
3	„	27	Tuinmanswoning: huis, schuur, hof, werf, en schaarbosch.	0.42.57
4	„	112	Weide.	1.10.27
5	„	113	Weide.	1.13.25
6	„	23	Weide (thans: R.K. kerkhof).	1.17.93
7	„	24	Zaailand.	1.27.58
8	„	26	Zaailand.	1.21.62
9	„	25	Zaailand.	1.30.00
10	„	21: Oosthelft	Weide.	1.23.47
11	„	31; 32	Schaarbosch.	1.36.38
12	„	30; 33	Schaarbosch.	1.27.30
13	„	105	Schaarbosch.	1.30.00
14	„	85	Schaarbosch.	1.20.20
Totale oppervlakte (zonder koop 2):				18.49.77

De kern van het Hof (koop 1) wordt, in de notariële akte van 1826, als volgt nader omschreven:

„Eene groote Heere huizinge, bevattende onderscheidene groote en kleine beneden- en bovenkamers, mangelkamer, keuke, twee zolders, twee kelders, regenbak en putpomp; groote schuur, wasch- en koetshuis, stallinge voor zes paarden; ruime werf, hof en boomgaard, beplant met allerbeste, fijne vruchtboomen; vischrijke vijvers; starbosch en dreve, alle beplant met weeldrig groeiende eike, bueke, en andere opgaande boomen; leggende rondom in zijne gragten; groot ontrent vier bunderen vier duizend negen honderd twintig ellen; gelegen in den Elfden Hoek, (enz.)”.

Het eindresultaat van deze driedelige verkoping luidde aldus:

Kopen	Grootten: in bunderen	Kopers	Koopsommen
1 en 2	4.49.20 (zonder k.2)	Niet gegund. Later aan: P. F. Eeman, koopman.	.....
3	0.42.57	Gerrit Bunck, veldwachter.	400,—
4	1.10.27	U. J. Heerma van Voss, vredereger.	519,—
5	1.13.25	P. F. Eeman, koopman.	413,—
6 t/m 12	8.84.28	Mattijs van Steen, koopman.	3.500,—
14	1.20.20	Mattijs van Steen, koopman.	466,—
13	1.30.00	Willem van Keulen, koopman.	504,—
3 t/m 14	14.00.57		f 5.802,—

De Hofkern, groot 4.49.20 ha., werd op den eersten zitdag ingezet door Mattijs van Steen voor f 3.800,—, op den tweeden zitdag door Pierre François Eeman voor f 3.860,— en uiteindelijk niet gegund. Ook koop 2, door Eeman ingezet voor f 195,—, liet men niet afgaan.

Onder den indruk van deze verrassend lage opbrengst, gaf de familie van Voss er de voorkeur aan, het centrale gedeelte van haar Hofgoederen nog enige tijd te behouden. In hoeverre dit uitstel de verkopers voordeel of nadeel opleverde, is mij niet bekend.

Ten slotte gingen zij toch, vermoedelijk omstreeks 1828 en bij onderhandse akte, over tot verkoop aan de hoogste bieder van 1826, de Gastelse koopman P. F. Eeman.

Bij mondelinge overlevering is in Oud-Gastel, de hele XIXe eeuw door, het verhaal blijven voortleven, dat in de twintiger jaren twee zeer ongelijke panden, n.l. het Hof en de herberg „Duijsent Vreese”, later genaamd „Het Tramstation” (thans: Kerkstraat 2), beide verkocht zijn voor ongeveer dezelfde prijs.

Een ander verhaal heeft het feit vastgelegd, dat het gezin Eeman, kort nadat het zijn grote herenhuis betrokken had, reeds geplaagd werd door een langdurige inkwartiering. De Belgische opstand en de daarop volgende status quo tijd, in Gastel „de vreetoorlog” genoemd, waren daar de oorzaak van.

Eén der officieren, die toen op het Hof gelegerd waren, had over de buitenvijver een houten vonder laten leggen, om vanuit de Korte Dreef gemakkelijker de gebouwen te kunnen bereiken. Omdat deze krijgsman zeer gehaat was bij zijn minderen, had iemand de vonder in het midden aan de onderzijde bijna geheel doorgezaagd. Na een oefening huiswaarts kerende, tuimelde de officier toen, met vonder en al, in de brede vijver. Talrijke strafexercities moeten op dit gebeuren gevolgd zijn.

Met koopman Pierre François of Petrus Franciscus Eeman (1790-1880) deed een nieuwe burgerlijke, doch ditmaal katholieke familie haar intrede op het Gastelse Hof.

Over de herkomst van deze nieuwe eigenaar, die zijn bezit later nog aanzienlijk uitbreidde, is bekend, dat hij in juni 1790, als zoon van Jean Laurent Eeman en Jeanne van Hoorde, geboren werd te Sint Martens Lierde (kanton Nederbrakel), een dorpje in het Zuiden van Oost-Vlaanderen.

Volgens de plaatselijke overlevering, zou hij, om zich aan de Franse conscriptie te onttrekken, als jong schrijver (écrivain) of onderwijzer (?), vanuit Gent of Sint Amandsberg naar het Noorden uitgeweken zijn. Op een of andere manier kwam hij tijdens die vlucht in Oud-Gastel terecht en kreeg daar een gelegenheid om in een kelder onder te duiken, volgens sommigen ergens op den Oudendijk, volgens anderen in het gezin van koopman Jan van Reijsingen-van Sprangh.

Het echtpaar Jan van Reijsingen (ong. 1737(?)-1810) uit Geldrop en Joanna Catharina van Sprangh (1769-1847) uit Standdaarbuiten woonde reeds geruimen tijd in Oud-Gastel, alwaar in de jaren 1796 tot 1804 vier kinderen van hen gedoopt werden. Drie daarvan bleven in leven, met name Thomas Josephus (1796-1876); Bernardus Adrianus (1799-1879) en Josepha Elisabeth (1801-1886) van Reijsingen. Hun familienaam, die misschien ontleend is aan de plaatsnaam „Risingen”, een oud leengoed onder Sint Oedenrode, werd door de Gastelaren vaak verbasterd tot „van Rijzegem”.

Nadat Jan van Reijsingen eind februari 1810 overleden was, is zijn weduwe op 30 maart 1811 (burgerlijk) hertrouwd met P. F. Eeman. Tegen dit huwelijk met een onbekende, veel jongere, knappe vreemdeling rees, van de zijde der familiën van Sprangh en van Reijsingen (?), een fel verzet. Toch ging het door en reeds spoedig, n.l. in oktober 1811 werd uit deze nieuwe echtverbintenis een enig kind geboren, Johanna Catharina Eeman (1811-1890).

Het nieuwe Hofgezin bestond dus uit een echtpaar, waarvan de vrouw ruim twintig jaar ouder was dan haar tweede man. De drie voorkinderen waren bij de aankoop van het Hof al volwassen, het enige nakind nog niet.

De oudste voorzoon, Mr. Thomas Joseph van Reijsingen (1796-1876), had in Leuven rechten gestudeerd en was later advocaat te Roosendaal geworden. Van 1840 tot 1851 stond hij als burgemeester aan het hoofd

van deze gemeente. Hij is gehuwd geweest met Alberdina Clara Joanna van Vught, doch liet geen kinderen na. „De advocaat” ging geregeld zijn Gastelse familie opzoeken en deed dat vaak te voet, onderweg een lange pijp rokend, die hij bij de ingang van het dorp neerplante.

De andere voorzoon, Bernardus Adrianus (1799-1879), te Oud-Gastel bekend als „meneer Bernaor”, bleef als vrijgezel in zijn geboorteplaats wonen, maar niet op het Hof. Hij had een nu nog bestaande herenwoning (thans: Dorpsstraat 85 en 87), wellicht afkomstig van zijn vader, dicht bij de toenmalige R.K. pastorie. Over zijn zonderlinge persoonlijkheid zijn bij de oudste ingezetenen nog enkele, soms lachwekkende verhalen in omloop.

De voordochter, Josepha of Josephina Elisabeth (1801-1886), bekend als „juffrouw Jefke”, woonde wel op het Hof, eerst met haar ouders, later met haar stiefvader en ten slotte, nog ongeveer zeven jaar, alleen. Ook zij bleef ongehuwd. Tijdens de latere jaren van haar leven was zij gebrekkig. In een wagentje, voortgeduwd door tuinman-boswachter van den Enden (einde Korte Dreef), reed zij toen bij goed weer, onder een klein parasolletje, door de boomgaard en het prachtige Sterrebosch.

Hofheer P. F. Eeman (1790-1880), ter plaatse gewoonlijk „meneer Eeman” geheten, de stiefvader van deze drie van Reijnsingens, was een schrander persoon. Dit blijkt onder meer uit de verschillende ambten, die hij, hoewel in deze streek vreemdeling, op latere leeftijd heeft kunnen vervullen. Hij was b.v. enige tijd burgemeester, dijkgraaf van Heer Jansland en van Mark en Dintel. In zijn jongere jaren werkte hij als koopman. Vooral in de meekrap-handel schijnt hij toen actief geweest te zijn en goed verdiend te hebben. Regelmatig bezocht hij in die periode de Rotterdamse markt. Wellicht heeft dit hem in staat gesteld het Hof aan te kopen en langdurig te blijven bewonen.

Eeman, die in zijn ouderdom een verschoten, rossige pruik droeg, heeft inderdaad meer dan een halve eeuw op het Gastelse Hof gewoond.

In deze periode werd, naar de mondelinge overlevering wil, de voorgevel van het hoge huis aan de Markt herbouwd en gemoderniseerd. In plaats van de oude ramen met kleine ruitjes, kwamen aan die kant toen nieuwe ramen met veel grotere ruiten volgens de smaak der XIXe eeuw.

Steeds volgens de overlevering, is in hetzelfde tijdvak door Eeman tot in hoogste instantie een proces gevoerd over de vraag, of de Lange Dreef, toen onderdeel van het Hofbezit, al dan niet een voor ieder toegankelijke weg was. Met de uitslag van deze procedure hielden verband de twee afsluitbare, houten draaihekken, met daarnaast een vrijen doorgang voor

voetgangers, die, tot in de twintiger jaren van deze eeuw, aan beide uiteinden van de Lange Dreef, door de opeenvolgende Hofeigenaars in stand gehouden en somtijds afgesloten werden.

Het enige eigen kind van Eeman, Johanna Catharina (1811-1890), huwde met de Roosendaalse bierbrouwer Petrus C. van Loon (1815-1860) en woonde sindsdien in Roosendaal op de Vlasmarkt. Een afbeelding van haar is opgenomen in het boek „Tussen windvaan en koepel” van broeder Christoffor.⁹

Deze enige erfgename van het Gastelse Hof had zelf ook maar één kind, Emile P. A. van Loon (1841-1906), onder meer wethouder van Roosendaal en Nispen, gehuwd met Maria I. A. van Weel (1839-1929). Naar hem is genoemd het tegenwoordige Emile van Loon-park, achter het Roosendaalse gemeentehuis.

Het echtpaar Emile van Loon-vanWeel heeft vier zoons gehad, die echter allen jong stierven, en één dochter, de kinderloze Maria Isabella Lucia van Loon (1878-1943), sinds 1902 buiten gemeenschap van goederen gehuwd met de Roosendaalse bankier Vincent A. C. M. van Gilse (1872-1930).

Het zeer merkwaardige feit deed zich derhalve voor, dat de drie generaties van Hof-verkrijgers, volgende op meneer Eeman, alle uit één enkel persoon bestonden, die telkens te Roosendaal woonde en aldaar zeer behoorlijk gehuisvest was. Dit leidde er toe, dat, na de dood van „juffrouw Jefke” in 1886, het Hof ruim veertig jaren lang leeg bleef staan. Dat was het tijdperk van de huisbewaarders Andries of Dries Luijken, bijgenaamd „de Hond van ’t Hof”, die samenwoonde met zijn zuster Pieta, en later Paschier of Sier van Gaans, gehuwd en afkomstig uit het Kwartier onder Fijnaart. Zij bewoonden met hun kleine, kinderloze gezinnen slechts een gedeelte van de achterbouw, terwijl het grote huis ongebruikt bleef. In een vertrek op de boven-verdieping stond onbenut de mooie, voornamelijk juridische boekerij van advocaat van Reijnsingen. De eigenaars kwamen af en toe per rijtuig (later auto) uit Roosendaal over, om hun bezitting eens te bekijken, toezicht te houden, fruit te halen of het een en ander te regelen.

Toen het Hof pas leeg stond, zijn er tussen de familie van Loon en het Gastelse R.K. Kerkbestuur onderhandelingen gevoerd over een mogelijke aankoop door genoemd bestuur, dat dan van het Hof een nieuwe pastorie wilde maken. Deze besprekingen hebben evenwel geen resultaat opgeleverd en in 1890 verrees een nieuw pastorie-gebouw vooraan in de Veerkensweg.

12-VII-1907: Sterrebos: Ingang der Grote Beukendreef.

12-VII-1907: Sterrebos

23-I-1908: Sterrebos: Konijnenberg.

25-I-1908: Sterrebc

Brug over de Binnenvijver.

12-VII-1907: Sterrebos: Twee zijlanen.

: Z.O. hoek IJsvermaak.

14-IV-1907: Sterrebos: N.O. Hoek met draaibrug.

Met het beheer van Vincent van Gilse begon, na 1906, de geleidelijke ontluistering van het eertijds schitterende landgoed.

Eerst werden de prachtige eiken van de Korte Dreef en de minder zware van de Lange Dreef verkocht, gerooid en door een gebrekkige beplanting vervangen. Omstreeks 1913 ging men over tot verkoop van de talloze eiken en beuken, die samen het zeldzaam mooie Sterrebosch vormden.

Deze plantage, die waarschijnlijk tussen 1749 en 1784 onder Baron van Wassenaar aangelegd was op de plaats van een vroegere boomgaard, en die in 1786 al uitdrukkelijk vermeld werd als „starbos”, bestond allereerst uit een misschien oudere, brede middenlaan, bezet met zware beuken, gelegen in het verlengde van de Lange Dreef en door een houten draaibrug daarmee verbonden. Verder waren er tal van smalle paden, aangelegd in stervorm en beplant met eiken. Deze bomen domineerden in het bos en waren vooral langs de oevers van buiten- en binnenvijver dik en groot. Talrijke reigers huisden in de hoogste bomen en het was een fraai gezicht deze statige vogels te zien uitvliegen of terugkeren naar hun nesten. In het verlengde van de middendreef stonden nog vier grote beuken over de buitenvijver. Zij vormden als het ware het begin van de Lange Dreef, die verderop met eiken beplant was.

Kaart IV tracht een beeld te geven van de hele Hofkern naar de toestand bij het begin der XXe eeuw.

Door de zware najaarsstorm van 1911 had het Sterrebosch, vooral aan de buitenkant, nogal geleden, doch deze schade was herstelbaar. Niettemin werd het hele complex, betrekkelijk kort daarop, vermoedelijk voor f 14.000,—, aan de Belgische houtkoper Vermeulen uit Gent verkocht. Door het uitbreken van de eerste wereldoorlog en het overlijden van de koper (?), ondervond het rooien en wegvoeren der talrijke bomen een aanzienlijke vertraging.

Op de vrijgekomen gronden liet van Gilse een boomgaard aanleggen, omringd door een dennenhaag. Dit kostte meer dan de hele opbrengst der bomen van het Sterrebosch. De Konijnenberg, gelegen aan de Noordzijde tegen de buitenvijver, werd gedeeltelijk afgegraven, maar bleef in die gewijzigde vorm behouden.

Oud-Gastels mooiste stuk natuurschoon, gelegen in het hart van het dorp, ging met dit alles, zonder dat iemand het kon beletten, door onverstand jammerlijk verloren.

De kastanjelaan achter het hoofdgebouw en de mooie tuinaanleg, met de hoge kunstig ineengevlochten beukenhaag aan de Zuidzijde en de karak-

teristische rieten schuttingen, bleven voorlopig nog in stand. Zij zouden pas in de dertiger en veertiger jaren geleidelijk verdwijnen.

Gedurende de eerste wereldoorlog deden de leegstaande Hofgebouwen tijdelijk weer eens dienst als verblijf voor enkele officieren van de militaire groepen, die toen achtereenvolgens in het dorp gelegerd waren.

Het Hofterrein bleef in de lange periode der huisbewaarders, in het bijzonder tijdens van Gaans, voor het publiek gesloten.

Een enkeling, zoals notaris A. M. B. Smulders (1867-1923), kreeg soms de toestemming er met zijn kleine gezin in te wandelen. Gelukkig heeft deze notaris daar een goed gebruik van gemaakt door, van april 1907 tot januari 1908, in verschillende jaargetijden en vanuit diverse standplaatsen, een hele reeks foto's te vervaardigen van Hoftuin en Sterrebosch. Door deze documentatie kunen wij ons thans nog een goed beeld vormen van dit nu al bijna een halve eeuw verdwenen natuurmonument.

De eerste rijwiel-handelaar van het dorp, Jan Horsten, had omstreeks 1900 de toelating om zijn schaarse klanten in de grote beukendreef het fietsen te leren. Bij de aankoop van een rijwiel waren toen enkele kosteloze rijlessen inbegrepen. Meerdere mannelijke Gastelaren, - vrouwen mochten nog niet fietsen, - hebben in die tijd onzacht kennisgemaakt met de harde doorwortelde bodem van de stille, oude beukendreef.

Tegen het einde der twintiger jaren besloot het echtpaar van Gilse-van Loon het Gastelse familie-goed der van Loons te verkopen.

Naar hun beweegredenen hiervoor kan men slechts gissen. De resultaten der fruitkwekerij vielen blijkbaar niet erg mee. Had men weldra geld nodig voor het betalen van successie-rechten (in 1929) of wierp het grote faillissement van 1935, waarin de weduwe V. van Gilse-van Loon meegesleept zou worden, zijn schaduwen reeds vooruit? Op deze vragen kan ik geen antwoord geven.

Een feit is, dat in de loop van 1928 de Gastelse notaris P. G. W. Mol (1883-1953) opdracht kreeg voor een publieke verkoping. In december 1928 had deze verkoping plaats op twee zitdagen, in twee verschillende herbergen op de Markt.¹⁰ De koper van de hele massa noemde op 29 december, ten kantore van de notaris, zijn vijf lastgevers of meesters.

Uit deze verkoping blijkt, dat het hele Hof-complex in 1928, zonder het Oostelijk gedeelte der Lange Dreef, een oppervlakte besloeg van 16.28.36 ha of 38 gemeten 76 roeden Gastelse maat. Voor nadere gegevens raadplege men kaart III, welke de verkoping van 1928 in beeld brengt.

Tegelijk hiermee werden nog 2.84.65 ha of 6 gemeten 205 roeden bouwland en bouwterrein verkocht, gelegen in de Westakkeren, aan de Westzijde van de Rijpersweg. Deze gronden waren afkomstig van Jan van Reijnsingen en stonden feitelijk geheel los van het Hofbezit.

Het Hof-complex was door de notaris, op een minder gelukkige manier, verdeeld in zeventien kopen, doch alles ging op de tweede zitdag in één massa naar de combinatie C. F. M. Melsen (1880-1960) voor de ronde som van vijf en vijftig duizend gulden.

De 29ste december 1928 bleek, dat deze combinatie bestond uit vijf personen, met name L. F. Melsen (kopen 1 t/m 7: Hofkern met Korte Dreef); Adr. Hector (kopen 8 t/m 10: boerderijtje einde Korte Dreef); Corn. Rademakers (kopen 11 t/m 16, behalve een gedeelte van koop 12: bouw- en weilanden aan weerszijden der Lange Dreef); A. G. J. Mastboom (koop 17: weiland); en Dr. J. G. M. Mastboom (koop 12: gedeeltelijk: bouwland).

Kopen	Grootten: in ha:	Kopers	Koopsommen
1 t/m 7	4.30.93	L. F. Melsen, zadelmaker	f 24.745,03
8 t/m 10	2.42.10	Adr. Hector, landbouwer	„ 6.344,21
11 t/m 16 min 12 ged.	8.25.13	Corn. Rademakers, herbergier- landbouwer	„ 20.608,22
17	1.05.20	A. G. J. Mastboom, burgemeester	„ 2.692,29
12 ged.	0.25.00	Dr. J. G. M. Mastboom, arts	„ 610,25
1 t/m 17	16.28.36	C. F. M. Melsen	f 55.000,—

De kern van het Hof, te weten: de gebouwen, het erf, met moes- en siertuin, boomgaard (voormalig Sterrebosch), alle vijvers en de aangrenzende Korte Dreef, viel aldus, voor ongeveer f 25.000,—, toe aan Leonardus Franciscus Melsen-Kerstens (1879-1945), zadelmaker en voortaan ook fruitkweker.

Het Oostelijk deel der Lange Dreef en het recht van beplanting der Vierschaarstraat werden, als vrijwel waardeloos, in 1928 niet verkocht, doch omstreeks 1936 door de curatoren in het faillissement van Gilse van Loon, voor een geringe som, overgedragen aan de gemeente.

Ook de Korte Dreef werd in de dertiger jaren door L. F. Melsen onderhands aan de gemeente verkocht.

Einde 1928 werd in het Hof ook een openbare verkoping gehouden van de ter plaatse nog aanwezige roerende goederen. Men zag daar, tussen veel andere zaken, de koperen kokertjes, waarin meneer Eeman zijn meekrap-monsters meenam, als hij naar de Rotterdamse markt reisde.

De bibliotheek van Mr. van Reijnsingen werd echter, met enige andere waardevolle voorwerpen, vóór deze verkoping naar Roosendaal weggevoerd.

SLOT

Met de verkoop van 1928 meen ik mijn beschrijving der lotgevallen van het Gastelse Hof gedurende de laatste eeuwen te moeten afsluiten.

De situatie, welke toen in het leven geroepen is, bestaat op heden in grote lijnen nog voort. Alleen zijn de Hofgebouwen, zonder het koets-huis, omstreeks 1949 eigendom geworden van de gemeente. De verdere grote en kleine gebeurtenissen van de laatste dertig jaren liggen m.i. nog te vers in ons geheugen om nu reeds het onderwerp van een historisch artikel te kunnen uitmaken.

De veranderingen van 1928/29 hebben aan het Gastelse Hof zijn eeuwenoud karakter van herengoed, hetwelk tot dan toe altijd bewaard gebleven was, grotendeels ontnomen. Een vertrek aan de Marktzijde werd tot winkel ingericht en daarnaast verrees aan de Zuidkant een zadelmakers-werkplaats.

In deze ontwikkeling weerspiegelt zich treffend op plaatselijk plan een tendentie, die wij sinds 1795, 1848 en 1917, in telkens versneld tempo, alom in den lande kunnen waarnemen, de neergang der oude herengoederen.

Aan het einde van dit relaas, waarin wij het lot van Gastels Hof, „per varios casus, per tot discrimina rerum”¹, enkele eeuwen lang gevolgd hebben, doemen in onzen geest twee grote vragen op.

In de eerste plaats het probleem van de oorsprong en de verdere ontwikkeling tot in de XVIIe eeuw.

Hierover is nog maar heel weinig met zekerheid bekend en het zal wellicht veel tijd en moeite kosten om de sluier, die het vroegere verleden van dit Hof thans bedekt, geheel of ten dele weg te nemen.

Wel zijn er sterke aanwijzingen, dat het Hof heel veel te maken moet hebben met het ontstaan van Oud-Gastel zelf, dat weer het moederdorp is van zes tegenwoordige West-Brabantse gemeenten en mede daarom zijn naamsdeel Oud terecht draagt. Het Hof-probleem is, in verband hiermede, van veel meer dan plaatselijk belang.

Verder stelt zich de vraag, wat er nu met dit historische Hof, onafscheidelijk met de geschiedenis van Oud-Gastel verbonden en thans eigendom van de gemeente, zal moeten gebeuren.

Het is hier stellig niet de plaats om dit actuele vraagstuk uitvoerig te

behandelen. Wel mag hier de aandacht van alle belangstellenden op het bestaan van dit belangrijke streekprobleem gevestigd worden en tegelijk de vurige wens worden uitgesproken, dat aan de historische Hofgebouwen van Oud-Gastel weldra een bestemming gegeven zal worden, passend bij hun eerbiedwaardig verleden.

Na kundig herstel, ingericht tot streekmuseum en cultureel centrum, zouden zij zeker, in een totaal veranderde maatschappij, opnieuw een belangrijke rol kunnen vervullen ten voordele van de hele Gastelse gemeenschap. Caveant consules, ne quid detrimenti respublica capiat!

Oud-Gastel, september 1960.

Mr. H. Mastboom.

AANTEKENINGEN.

I. ALGEMEEN.

1. Deze studie is een, wel wat late, voortzetting van een inleidende beschouwing, verschenen in Jaarboek no. 5 (van 1945).
2. Een hartelijk woord van dank richt ik gaarne tot alle personen, die mij gegevens of inlichtingen verschaft hebben, van belang voor dit artikel.
3. Niemand is meer dan ondergetekende overtuigd van de onvolledigheid van bovenstaande uiteenzetting. Voor aanvullingen en verbeteringen houd ik mij dan ook gaarne aanbevolen.
4. Over de verschillende geslachten, die het Gastelse Hof bewoond hebben, bestaan enkele publicaties. Daaruit is door mij, voorzoveel nodig, geput. Ik kan echter geen verantwoordelijkheid aanvaarden voor de gegevens, welke ik aan deze geschriften ontleend heb. Het betreft hier voornamelijk de volgende twee artikelen:
  - a. Taxandria (Bergen op Zoom): XII (1905): blz. 52; 142; 216: „Het geslacht Proost”, door W. J. F. Juten (met een wapenplaat op blz. 55); en
  - b. Nederland's Patriciaat ('s Gravenhage): XLIV (1958): blz. 323-341: „Van Voss (Heerma van Voss)”, door Dr. A. L. Heerma van Voss (met wapenafbeeldingen en drie portretten).

II. KAARTEN.

1. De kaarten bedoelen een beeld te geven van het ganse Hofbezit op vier verschillende tijdstippen in de laatste drie eeuwen, te weten: 1733; 1786; 1826 en 1928.

Kaart I: is gebaseerd op het schotboek van 1729/1733 en geeft de toestanden weer van 1733 en 1786.

Kaart II: eveneens gebaseerd op genoemd schotboek, geeft de situatie van 1826.

Kaart III: heeft het kadaster als grondslag en betreft de toestand van 1928.

Kaart IV: ten slotte, is ook op het kadaster gebaseerd en biedt een beeld van de Hofkern omstreeks 1900.
2. De kaarten I en IV zijn, volgens mijn aanwijzingen, met grote toewijding getekend door de heer F. A. Akkermans te Oud-Gastel.

III. NOTEN.

- ¹ P. Vergilius Maro Aeneis I. 204.
- ² Ik raadpleegde een afschrift van dit testament, vervaardigd door Barth. van Lis op 27 december 1771 (R.K. Pastorie te Oud-Gastel).
- ³ Gemeente-archief Essen: Doopboek der parochie Nispen-Essen: 1-10-1754.
- ⁴ Taxandria (Bergen-op-Zoom): I (1894): blz. 20.
- ⁵ RAH: Oud- en Nieuw-Gastel: R. 58: Vestboek 1773-1807: 128vo-131vo: drie akten.
- ⁶ De familienaam werd te Oud-Gastel aanvankelijk gespeld „van Vos”, doch al spoedig kreeg de vorm „van Voss” de overhand.
- ⁷ RAH: Oud- en Nieuw-Gastel: R. 58: Vestboek 1773-1807: november 1807.
- ⁸ De drie zitdagen waren 25 juli, 8 augustus en 22 augustus.
- ⁹ „Tussen windvaan en koepel”, 2de druk, 1940: blz. 147.
- ¹⁰ De twee zitdagen vonden plaats op 13 december in het Tramstation en op 27 december bij Cornelis Rademakers.

H. M.